

R. M. MAC JVER

Καθηγητή τής Πολιτικής Φιλοσοφίας και Κοινωνιολογίας
στο Πανεπιστήμιο Columbia τής Νέας Υόρκης.

Μετάφραση ΕΥΑΓΓΕΛΟΥ Π. ΚΕΡΧΟΥΛΑ

Η ΔΙΑΚΡΙΣΗ ΜΕΤΑΞΥ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ (CIVILISATION)
ΚΑΙ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗΣ ΚΑΛΛΙΕΡΓΕΙΑΣ (CULTURE) (1)

Μέσα σ' ολόκληρη τήν περιοχή τών μεγάλων ενώσεων ή πλατύτερη αντίθεση υπάρχει ανάμεσα στις ενώσεις πού κυρίως ασχολούνται με τὰ ὄργανα τοῦ πολιτισμοῦ καί ἐκεῖνες πού ἀναφέρονται κυρίως στήν πνευματική καλλιέργεια. Στήν πρώτη κατηγορία ἀνήκουν ἡ πολιτεία, ὁ ἐμπορικός συνεταιρισμός, ἡ ἐπαγγελματική ἔνωση. Στή δευτέρη κατηγορία ἡ ἐκκλησία καί οἱ ενώσεις, πού σκοποῦν τήν ἀνάπτυξη τῆς τέχνης ἢ τῆς λογοτεχνίας ἢ τοῦ δράματος ἢ τῆς καθαρῆς ἐπιστήμης ἢ φιλοσοφίας ἢ ὅποιαδήποτε τρόπον σκέψης ἢ ζωῆς, πνευματικῆς ἢ αἰσθητικῆς ἐπικοινωνίας ἢ ἀθλητισμοῦ καί διασκέδασης.

Ἐφόσον μεταχειρίζομαστε ἐδῶ τοὺς ὄρους πολιτισμός (civilisation) καί πνευματική καλλιέργεια (culture) σέ εἰδική ἔννοια καί ἐφόσον ἡ ἀντίθεση πού κάνουμε μεταξύ τους ἔχει σημασία ὄχι μόνο γιά τήν κατάταξη τών κοινωνικῶν οἰκοδομημάτων, ἀλλά ἐπίσης γιά τήν ἀνάλυση τῆς κοινωνικῆς ἀλλαγῆς, ἐπιβάλλεται ν' ἀναλύσουμε εὐρύτερα τὸ χαραχτήρα αὐτῆς τῆς διάκρισης.

Ὅταν ὁ ἀνθρωπολόγος μιλάει γιά «πνευματική καλλιέργεια», ἔχει στὸ νοῦ του εἰδικὰ πρότυπα, χαρακτηριστικὰ καί ὄλικά ἀντικείμενα, πού εἶναι ἐκδηλώσεις τῆς συμπεριφορᾶς τοῦ ἀνθρώπου. Πρέπει νὰ μεταχειριστοῦμε ἐδῶ τὸν ὄρο σέ μιὰ παλαιότερη καί ἐξίσου ὀρθὴ ἔννοια, μιὰ ἔννοια πού εἶναι συγγενῆς πρὸς αὐτὴ πού χρησιμοποιοῦν οἱ νέοι Γερμανοὶ κοινωνολόγοι (2). Ἄς παραβάλουμε, π.χ., ἕνα ἐργοστάσιο καί ἕνα μνημεῖο, μιὰ μηχανὴ καί μιὰ εἰκόνα, μιὰ φωτογραφικὴ μηχανὴ καί μιὰ κινηματογραφικὴ ταινία, ἕνα δικαστικὸ ἔγγραφο καί ἕνα θεατρικὸ ἔργο. Στὸ ἕνα μέρος τοποθετήσαμε ὠφέλιμα ἀντικείμενα, μέσα πού χρησιμοποιοῦμε γιά νὰ ικανοποιήσουμε τίς ἀνάγκες μας. Στὸ ἄλλο μέρος, πράγματα πού ἐπιθυμοῦμε, γιά νὰ μεταχειριστοῦμε αὐτὴ τὴν ἔκφραση, αὐτὰ καθ' ἑαυτὰ, γιά τὴν ἄμεση ικανοποίηση, πού μᾶς φέρουν. Εἶναι

(1) Ἡ μελέτη αὐτὴ, πού δίνουμε σέ μετάφραση, ἀποτελεῖ τὸ δωδέκατο κεφάλαιο τοῦ βιβλίου τοῦ καθηγητῆ R. M. MacIver, *Society, Its Structure and Changes*, New York 1933.

(2) Ἡ διάκριση μεταξύ πνευματικῆς καλλιέργειας καί πολιτισμοῦ πού γίνεται ἐδῶ εἶναι γενικὰ σύμφωνη μετὰ τὴν ἀνάλυση, πού ἔκαμε ὁ Alfred Weber εἰς τὸν 47ο τόμο τοῦ Archiv für Socialwissenschaft und Sozialpolitik. Ἀκολουθεῖ τίς γραμμὰς τῆς διάκρισης, πού ἔκαμα στὴ «Νέα Πολιτεία» καφ. Χ. Ἡ τελευταία ἀνάλυση ἔγινε προτοῦ γνωρίσω τὴν ἐργασία τοῦ A. Weber, πράγμα τὸ ὁποῖο μπορεῖ νὰ ἐξηγήσῃ γιατί ἡ ἀνάπτυξη ἀκολουθεῖ μιὰ κάπως διαφορετικὴ μέθοδο ἀπὸ τὴν εἰσδυτικὴ ἔκθεση τοῦ Γερμανοῦ συγγραφέα.

Ένας τύπος τῆς ἀντίθεσης μεταξύ μέσων καὶ σκοπῶν, μεταξύ μέσων τοῦ ζῆν καὶ τῶν ἐκφράσεων τῆς ζωῆς μας. Τὸ πρῶτο τὸ ὀνομάζουμε πολιτισμό, τὸ δεύτερο πνευματικὴ καλλιέργεια. Μὲ τὸν ὄρο λοιπὸν πολιτισμὸς ἐννοοῦμε ὀλόκληρο τὸ μηχανισμό καὶ τὴν ὀργάνωση, ποὺ ὁ ἀνθρώπος ἐπινόησε στὴν προσπάθειά του νὰ ρυθμίῃ τοὺς δρους τῆς ζωῆς του. Περιλαμβάνει ὄχι μόνον τὰ συστήματά μας τῆς κοινωνικῆς ὀργάνωσης, ἀλλὰ ἐπίσης τὶς τεχνικὲς μας προόδους καὶ τὰ ὄλικὰ ἐργαλεῖα μας. Περιλαμβάνει ὁμοίως τὴν κάλπη καὶ τὸ τηλέφωνο, τὴ Διαπολιτειακὴ Ἐπιτροπὴ Ἐμπορίου καὶ τοὺς σιδηροδρόμους, τοὺς νόμους μας, καθὼς καὶ τὰ σχολεῖα μας καὶ τὰ τραπεζιτικὰ συστήματά μας καθὼς καὶ τὶς Τράπεζές μας. Πνευματικὴ καλλιέργεια ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος εἶναι ἡ ἔκφραση τῆς φύσης μας στοὺς τρόπους μας τοῦ ζῆν καὶ τοῦ σκέπτεσθαι, στὴν καθημερινή μας ἐπικοινωνία, στὴν τέχνη, στὴ λογοτεχνία, στὴ θρησκεία, στὴ διασκέδαση καὶ τὴν ἀπόλαυση. Ἐνῶ, καθὼς θὰ ἴδουμε, πολλὰ ἀντικείμενα κατέχουν συγχρόνως στοιχεῖα πολιτισμοῦ καὶ πνευματικῆς καλλιέργειας, μπορούμε συχνὰ νὰ λύσουμε τὸ ζήτημα τῆς ταξινομήσεως τῶν ρωτῶντας: θέλουμε αὐτὰ τὰ πράγματα καθ' ἑαυτὰ ἢ ἀπλῶς τὰ μεταχειριζόμεσθε γιὰ νὰ φτάσουμε κάποιον ἄλλον πρᾶγμα ποὺ θέλουμε; (1) Ὑφίστανται αὐτὰ ἐξ αἰτίας κάποιας ἐξωτερικῆς ἀνάγκης ἢ ἐπειδὴ τὰ ζητοῦμε ὡς τοιαῦτα; Συχνὰ ἐξυψώνουμε τὴν ἀνάγκη καὶ δίνουμε σὲ ὠφέλιμα ἀντικείμενα μιὰ ἰδιότητα πνευματικῆς καλλιέργειας, ὅπως ὅταν φκιάνουμε Τράπεζες ποὺ παραβάλλονται μὲ ναοὺς, ἀλλ' ὅμως ἐὰν αὐτὰ τὰ ἀντικείμενα δὲ θὰ ὀπῆρχαν καθόλου γιὰ τὴν ἀμειση ἱκανοποίηση ποὺ μᾶς φέρουν, μπορούμε νὰ τὰ κατατάξουμε στὴν κατηγορία τοῦ πολιτισμοῦ. Ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος πολλὰ ἀντικείμενα συνενώνουν καὶ τὰ δύο στοιχεῖα τόσο ἀναπόσπαστα, π.χ. τὰ ρούχα μας καὶ τὰ σπῆτια μας, ὥστε πρέπει νὰ ἀρκούμεθα ἀπλῶς νὰ διακρίνουμε τὶς δυὸ ὀψεις τῆς ὀπηρεσίας ποὺ προσφέρουν.

Τῆδιὰκριση ἀνάμεσα στὶς δυὸ κατηγορίες μπορεῖ νὰ ἴδῃ κανεὶς στὸν τρόπο ποὺ ἀντίστοιχα μπαίνουν στὴν κοινωνικὴ κληρονομία. Μιὰ ἐπιτευξη τοῦ πολιτισμοῦ γενικά χρησιμοποιεῖται καὶ βελτιώνεται κάθε μέρα περισσότερο, ὡς ποὺ ἀντικαθίσταται ἢ μπαίνει σὲ ἀχρηστία ἀπὸ κάποια νέα ἐφεύρεση. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι σὲ περασμένους ἐποχὲς μερικὲς ἐπιτευξείες πολιτισμοῦ χάθηκαν πάλι. Οἱ ἀνθρώποι λησμόνησαν τὶς τέχνες ποὺ ὕψωσαν τὶς πυραμίδες τῆς Αἰγύπτου καὶ ποὺ κατασκεύασαν τοὺς δρόμους καὶ τοὺς ὀδραῦλακες τῶν Ρωμαίων. Ἄλλ' αὐτὲς οἱ ἀπώλειες ἐγίναν ἀπὸ καταστροφικὲς μεταβολές, ποὺ ἐξάλειψαν τὶς δέλτους τοῦ πολιτισμοῦ. Μὲ τὴν εὕρηση τῶν περιοχῶν τοῦ πολιτισμοῦ καὶ μὲ τὶς ἀνώτερες μεθόδους καταγραφῆς τῶν ἐφευρέσεων ὀποιαδήποτε ὀφελιμιστικὴ ἢ τεχνικὴ πρόδος γίνεται παντοτεινὴ ἰδιοκτησία μέσα στὴν κοι-

(1) Μπορεῖ νὰ εἰπωθεῖ γιὰ ὄλα τὰ ἀντικείμενα ὅτι τὰ θέλουμε γιὰ τὴν ἱκανοποίηση ποὺ μᾶς φέρουν, ἀλλὰ τὸ ζήτημα ποὺ ἐγείρεται ἐδῶ ἀφορᾷ τὸ ἀμεσο τῆς σχέσης μεταξύ ἀντικείμενου καὶ ἱκανοποίησης. Μιὰ γραφομηχανή, π. χ., ποὺ γράφει ἕνα μυθιστόρημα, εἶναι ἕνα διᾶμεσο πρὸς τὸ μυθιστόρημα, τὸ ὀποῖο ἀπολαμβάνουμε ἀμεσα. Γι' αὐτὸ ὀπάγεται ἡ γραφομηχανὴ στὰ ἀντικείμενα τοῦ πολιτισμοῦ.

νωνική κληρονομία και ή προϋπόθεση για παραπέρα πρόοδο. Ο πολιτισμός επομένως είναι ένα άθροιστικό προχώρημα, μία «πορεία». Άλλοιώς έχει τὸ πρῶγμα με τις επιτεύξεις τῆς πνευματικῆς καλλιέργειας. Δέν οδηγοῦν στά σίγουρα σέ ὑψηλότερα ἢ βελτιωμένα ἔργα. Ἀπότου ὁ ἄνθρωπος τὸ πρῶτον ἐφεῦρε τὸ αὐτοκίνητο, συνεχῶς βελτιώθηκε. Τά μεταφορικά μας μέσα γίνονται διαρκῶς πιὸ γρήγορα και πιὸ ἀποδοτικά. Εἶναι ἀπείρως ἀνώτερα ἀπὸ ἐκεῖνα, πού οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες μεταχειρίζοντοσαν. Μποροῦμε ὁμως νά ποῦμε τὸ ἴδιο γιὰ τὰ δράματά μας και τὰ ἀγάλματά μας, τῆ συνομιλία μας και τῆ διασκέδασή μας; Ἐδῶ μᾶς λείπει ἡ βεβαιότητα. Δέν ὑπάρχουν σήμερα αὐτοκίνητα σχετικῶς τόσο ἀκατάλληλα ὅπως τὰ πρῶτα ἀμάξια τοῦ Ἑρρίκου Φόρντ — ἡ ἐργασία του και ἡ ἐργασία ἄλλων ἐφευρετῶν, ἀναπόφευκτα προπαρασκεύασε τὸ δρόμο γιὰ καλύτερα. Τά θεατρικά μας ὁμως ἔργα δέν εἶναι κατ' ἀνάγκην καλύτερα σήμερα ἐξ αἰτίας τῶν ἐπιτεύξεων τοῦ Σαίξπηρ. Δέν ὑπάρχει «πορεία» τῆς πνευματικῆς καλλιέργειας. Ὑπόκειται σέ ὀπισθοδρομηση καθῶς και σέ πρόοδο. Τὸ παρελθόν τῆς δέν ἐξασφαλίζει τὸ μέλλον τῆς.

Παρατηροῦμε ἐπίσης ὅτι μποροῦμε γενικά νά μιλοῦμε με πεποίθηση γιὰ «ἀνώτερο» και «κατώτερο» ὅταν συγκρίνομε τὰ προϊόντα τοῦ πολιτισμοῦ. Εἶναι μέσα, πού ἡ ἐπάρκεια τῆς ὑπηρεσίας του μπορεῖ ἀμέσως νά ἐκτιμηθῆ. Ἡ μόνη δυσκολία ἔγκειται στήν κρίση μας γιὰ τὴν ἀξία τῶν σκοπῶν πού ὑπηρετοῦν, εἴτε καθ' ἑαυτοὺς εἴτε σχετικὰ με ἄλλους σκοπούς. Κανένας δέν διαμφισβητεῖ τὴν ὑπεροχή τοῦ τρακτέρ σχετικὰ πρὸς τὸ ἄλλετρι τοῦ χειροῦ, ἢ τοῦ νεώτερου χρήματος και τοῦ πινακωτικοῦ συστήματος ὡς πρὸς τὸ πρωτόγονο σύστημα τῆς ἀναλλαγῆς. Κανένας δὲ διαμφισβητεῖ τὴν ὑπεροχή τοῦ πολυβόλου ὡς πρὸς τὸν πέλεκυ, ἀν και ἐδῶ ἐγείρεται τὸ ζήτημα γιὰ τὴν ὀρθή κρίση ἢ τὴν ἀνοησία ἐκεῖνου πού μεταχειρίζεται τὴν ἀνώτερη μηχανή καταστροφῆς. Φιλονικοῦμε σχετικὰ με τὴν «ἐπιστημονική διαχείριση» και τὰ ἐργατικά «σώματα» και τὰ τράστ και τῆ σοσιαλιστική πολιτική, ὅχι τόσο γιὰτὶ δέν μποροῦμε νά μετρήσομε τὴν ἀποδοτικότητα αὐτῶν τῶν μέσων γιὰ τὴν ἐπίτευξη εἰδικῶν σκοπῶν, ἀλλὰ γιὰτὶ διαφωνοῦμε ἀναφορικῶς με τὴ σχετικὴ ἀξία αὐτῶν τῶν σκοπῶν μέσα σὸ γενικὸ διάγραμμα τῆς ζωῆς. Ἡ ἀποψη τῆς πνευματικῆς καλλιέργειας εἶναι ἐκεῖνη πού πάντοτε ἐγείρει τὸ τελικὰ ἄλυτο πρόβλημα τῶν ἀξιῶν. Ἐτσι και με τὰ μεγαλύτερα ἔργα τῆς πνευματικῆς καλλιέργειας. Δέν ἔχομε γενικὸ μέτρο νά τὰ κατατάξομε. Οἱ διάφορες ἐποχές και οἱ διάφορες ὁμάδες διαφέρουν στήν κρίση τους. Τὸ καλύτερο πού μποροῦμε εἶναι νά ἀρκοῦμεθα στή σοφία, πού ἀργὰ μαζεῦεται ἀπὸ μιά σειρά «ἀρμονιῶν», γνωρίζοντας ὅτι και αὐτὸ δέν εἶναι ἀσφαλές. Ἐάν ὁ Σόου ἰσχυρίζεται ὅτι εἶναι καλύτερος δραματικὸς συγγραφέας ἀπὸ τὸν Σαίξπηρ, κανένας δὲ μπορεῖ ν' ἀποδείξῃ ἀληθῆ ἢ ἀναληθῆ τὴ γνώμη του· μποροῦμε μόνο νά συμφωνήσομε — ἢ νά διαφωνήσομε — μαζί του. Ἡ πρόοδος, στήν ἀπόλυτη ἔννοια, πού σημαίνει πρόοδος πνευματικῆς καλλιέργειας, εἶναι πάντοτε ἓνα ζήτημα πίστης, ἓνα ζήτημα τῆς ἀρμονίας μεταξὺ τῶν γεγονότων, ὅπως τὰ γνωρίζομε και τῶν ἰδιαίτερων ἀντιλήψεων, πού ἔχομε σχε-

τικά με τὸ τί τελικὰ ἀξίζει τὸ κάθε τι. Καὶ ὅσοι μετὰ τὸ τί πρότυπα παραδεχόμεστε βρίσκουμε μιὰ ἀμπωτὴ καὶ παλῖρροια, μιὰ ἔλλειψη βεβαιότητος στὴν κίνησιν τῆς πνευματικῆς καλλιέργειας, πού στέκεται σὲ χτυπητὴ ἀντίθεσιν μετὰ τὴν νικηφόρα πορείαν τοῦ πολιτισμοῦ.

Μὲ μιὰ λέξιν, ἡ κοινωνικὴ κληρονομία δὲν ἐξασφαλίζει τὸ μέλλον τῆς πνευματικῆς καλλιέργειας μετὰ τὴν ἴδια πιθανότητα μετὰ τὴν ὅποια προ-
παρασκευάζει τὴν προϋποθέσιν τοῦ πολιτισμοῦ. Ἡ πνευματικὴ καλλιέργεια σὰν ἀμεση ἔκφρασις τοῦ ἀνθρώπινου πνεύματος, μπορεῖ νὰ πάη ἔμπρὸς ἂν αὐτὸ τὸ πνεῦμα εἶναι ἱκανὸν γιὰ εὐγενέστερες προσπάθειαι. ἂν ἔχη αὐτὸ τὸ ἴδιο κάτι εὐγενέστερον νὰ ἐκφράσῃ. Ὁ πολιτισμὸς εἶναι τὸ ὄχημα τῆς πνευματικῆς καλλιέργειας: ἡ καλυτέρευσις του δὲν ἀποτελεῖ ἐγγύησιν γιὰ τὴν ἐκλεκτότερην ποιότητα ἐκείνου πού μεταφέρει. Τὸ ραδιόφωνο μπορεῖ νὰ φέρῃ τοὺς λόγους μας στὰ ἄκρα τῆς γῆς, ἀλλὰ οἱ λέξεις δὲν εἶναι ἀναγκαστικῶς σοφώτερες γι' αὐτὸ τὸ λόγο. Μποροῦμε νὰ ἀπολαύσουμε τὸν πολιτισμὸν γύρω μας χωρὶς εἰδικὴν προσπάθειαν, χωρὶς ἰδιαίτερα νὰ εἶμαστε ἀξιοὶ του. Ἡ πνευματικὴ καλλιέργεια ὅμως πού «κληρονομοῦμε» εἶναι δική μας μόνον ἂν εἶμαστε ἀξιοὶ τῆς. Μιὰ νέα γενεὰ δὲ μπορεῖ ν' ἀπολαύσῃ τὴν πνευματικὴν καλλιέργειαν τοῦ παρελθόντος, ἔκτος ἂν τὴν κερδίσῃ ἐκ νέου γιὰ τὸν ἑαυτό της. Ἡ πνευματικὴ καλλιέργεια μεταδίδεται μόνον σ' ὄσους ἔχουν ὅμοιαι πνευματικὴς ιδιότητες. Κανένας χωρὶς τὴν ἱκανότητα τοῦ καλλιτέχνη δὲν μπορεῖ νὰ ἐκτιμήσῃ τὴν τέχνην, ὅτε χωρὶς τὸ αὐτὸ τοῦ μουσικοῦ μπορεῖ ἕνας νὰ εὐχαριστήσῃ μουσικῶς. Ὁ πολιτισμὸς γενικὰ δὲν ἔχει τέτοια ἀπαιτήσιν. Μποροῦμε νὰ χαροῦμε τὰ προϊόντα του χωρὶς νὰ χροῦμε ἀπὸ τὴν ἱκανότητα πού τὰ δημιουργεῖ. Ἐπὶ πλέον, ὁ ἴδιος ὁ τρόπος τῆς δημιουργίας εἶναι διάφορος. Κατώτερα πνεύματα βελτιώνουν τὴν ἐργασίαν μεγάλων ἐφευρετῶν, κατώτεροι ὅμως ποιητῆς δὲ φέρουν βελτίωσιν στὸ Σαίξπηρ. Τὸ προϊόν τοῦ καλλιτέχνη ἀποκαλύπτει περισσύτερον τὴν προσωπικότητά του παρ' ὅτι τὸ προϊόν τοῦ τεχνίτη, ἀκριβῶς ὅμως ἡ ποιότητα ἐνὸς λαοῦ ἐκφράζεται μᾶλλον χαρακτηριστικὰ στὴν πνευματικὴν του καλλιέργειαν παρὰ στὸν πολιτισμὸν του.

Αὕτη ἡ πιὸ ἐσώτερη σχέση πνευματικῆς καλλιέργειας καὶ κοινωνίας εἶναι φανερὴ περισσύτερον ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι ἡ πνευματικὴ καλλιέργεια δὲ μεταβιβάζεται κατὰ τὸν ἀπλὸν τρόπο τοῦ χαρακτηριστικῶν τοῦ πολιτισμοῦ. Μὲ ἐπαρκῆ μέσα κυκλοφορίας, ὅποιαδήποτε βελτίωσιν στὸ μηχανισμὸν τῆς ζωῆς θὰ διαδοθῇ γρήγορα. Πραγματικὰ μετὰ τὴν νεώτερον ἀνάπτυξιν τῶν συγκοινωνιῶν ἕνα μοναδικὸ σύστημα πολιτισμοῦ περι-
κλεῖει σχεδὸν ὅλη τὴν γῆν. Καὶ αὐτὸς ὁ ἄγριος εἶναι ἕτοιμος νὰ πετάξῃ τὸ τόξον καὶ τὸ δόρυ του καὶ νὰ ἀποδεχθῇ τὸ τοιφλίκι. Ἡ μηχανὴ ἐκ-
πίζει τὸ ἐργαλεῖο ὅπου οἱ ἄνθρωποι ἔχουν τὰ μέσα νὰ τὴν ἀποχτήσουν. Ἡ ἐταιρικὴ μορφή τῆς βιομηχανίας χάνεται παντοῦ στὶς παλαιότερας μορφάς τόσο ἀκατανίκητα ὅσο τὸ ἐργαστάσιον ἐκτοπίζει τὸ οἰκιακὸν σύστημα τῆς παραγωγῆς. Ἐβείλαμε ὅτι μπορεῖ γρήγορα νὰ γίνῃ σύγκρισις ἀνάμεσα στὶς τεχνικὰς μεθόδους καὶ ἡ σχετικὴ ὑπεροχὴ τῆς μιᾶς ἀπάνου στὴν ἄλλη εὐκόλως κρίνεται. Ὁ πολιτισμὸς ἔχει τὰ ἀντικειμενικά του κριτήρια, ὥστε εἶναι εὐκόλον πρᾶγμα ν' ἀποφασίσῃ κανεὶς ὅτι

Ένας τρόπος υγιεινής ή μια μέθοδος οδοποιίας είναι προτιμητέα από μια άλλη. Στο προχώρημα του πολιτισμού υπάρχει σοβαρή αντίσταση όταν μόνον ή παλιά μορφή είναι στενά συνεταιρισμένη με την πνευματική καλλιέργεια ενός λαού. Διότι ένας λαός δε θα εγκαταλείψει την πνευματική του καλλιέργεια για μια άλλη, αφού τούτο θα σήμαινε τή θυσία της εσωτερικής της αξίας. 'Ακόμη και όταν ένας πολιτισμός καλύπτει την υδρόγειο μεγάλες διαφορές πνευματικής καλλιέργειας θα παραμένουν, όσο και αν τροποποιούνται κάτω από τέτοιες συνθήκες, ακριβώς όπως σήμερα μέσα στους έκβιομηχανισμένους λαούς. Είναι αληθές ότι συμβαίνει «δάνεισμα» πνευματικής καλλιέργειας, αλλά είναι έκλεκτικό και, όπως φαίνεται, ακανόνιστο και εξαρτάται από κάποιο βαθμό συγγένειας, πνευματικής ομοιότητας στους δανειζόμενους και πάντοτε χρωματίζεται ή ακόμα και στρεβλώνεται από την προσωπικότητά τους. 'Η ιστορία της θρησκευτικής μεταλλαγής και του προσηλυτισμού παρουσιάζει αρκετές αποδείξεις αυτής της έκλεκτικής διαδικασίας. 'Η Γενεύη του Calvin και η Σκωτία του Κποκ και οι Μασσατοσοϋσες του Cotton Mather μπορούσαν να δεχτούν μερικά χαρακτηριστικά της ποικιλόμορφης παράδοσης του Χριστιανισμού, διαλέγοντας ασκητικά, αυταρχικά, πατριαρχικά, έσχατολογικά στοιχεία μέσα σ' αυτόν και μεταφράζοντας τα σε σύστημα, που το έταύτισαν με τόν ίδιο τόν Χριστιανισμό, ακριβώς όπως άλλοι λαοί και καιροί εδιάλεξαν και μετάλλαξαν άλλα στοιχεία για να διαμορφώσουν την πίστη τους. Μπορεί επίσης να παρατηρηθῆ ότι αυτό το έκλεκτικό «δάνεισμα» δέν περιορίζεται σε πρόσφατες ή σύγχρονες εισφορές στην παρατακαθήκη της πνευματικής καλλιέργειας. Σ' αυτό επίσης διαφέρει από τόν τρόπο που εξαπλώνεται ο πολιτισμός. Στοιχεία πνευματικής καλλιέργειας μπορεί να υιοθετηθούν έξισου από τόν παρελθόν ή από τόν παρόν, από οποιαδήποτε εποχή τού παρελθόντος τόν ίδιο όπως και από τήν παρούσα ώρα. Συγγένεια της πνευματικής καλλιέργειας μπορεί να γυρίση πίσω στις παραδόσεις της 'Ελλάδας ή τών Γερμανικών δασών, στην τέχνη της Κίνας τού δέκατου αιώνα ή της προραφαηλικής Φλωρεντίας, στις σκέψεις τού 'Ιώβ ή τού Μάρκου Αούρηλιου. 'Η έκταση της έκλογής φτάνει από τήν τελευταία μόδα της πνευματικής καλλιέργειας στους μύθους που σώζουνται από τήν αυγή της ιστορίας.

Είναι φανερό από τισ παραπάνω διακρίσεις ότι η εξάπλωση ενός πολιτισμού ακολουθεί διάφορες αρχές απ' αυτές που προσδιορίζουν τήν ανάπτυξη της πνευματικής καλλιέργειας. Όπου οι συγκοινωνίες τόν επιτρέπουν ο πολιτισμός τείνει να προχωρήση γρηγορώτερα, απλούστερα, λιγώτερο έκλεκτικά, πάντοτε εξαπλωνόμενος ψέ κεντρόφυγη τάση από τά κέντρα της τεχνολογικής και οικονομικής προόδου. Τά προϊόντα τού πολιτισμού στέλνονται πρὸς κάθε ἐμπορική ὁδὸ, και προπαρασκευάζουν τόν δρόμο για τισ τεχνικές μεθόδους και τά συστήματα που τά δημιουργήσαν. Οἱ λαοί συναλλάσσονται μεταξύ τους προτού ἐνηθίσουν ὁ ένας τόν ἄλλο. 'Ακριβώς απ' αυτό τόν λόγο η εξάπλωση τού πολιτισμού έχει κινδύνους. Διότι η ἀλληλεξάρτηση τών λαών μέσα σ' ἕναν κοινόν πολιτισμό προτρέπει από τόν σχηματισμό ἐκείνων τών θέσεων της πνευ-

ματικής καλλιέργειας, που είναι αναγκαίες για τη διατήρησή του. Ο κίνδυνος αυτός φάνηκε ολοκάθαρα κατά το Μεγάλο Πόλεμο. Η εξέλιξη του πολιτισμού επιβάλλει μερικές αναπροσαρμογές της πνευματικής καλλιέργειας.

Αφού διακρίναμε τα φαινόμενα του πολιτισμού απ' αυτά της πνευματικής καλλιέργειας, πρέπει τώρα να δειξουμε τη σχέση τους προς άλλα μέσα στο καθολικό περιβάλλον. Έδειξαμε μόλις ότι μπορεί να συμβη μια «επιβράδυνση πνευματικής καλλιέργειας» τέτοια που οι θέσεις της νή μην είναι σε αρμονία με τον πολιτισμό μας (1). Οι ιδιότητες του «άνθρώπου του σπηλαίου» μπορεί να έπιζούν στη νεώτερη πόλη. Μπορεί, ιδίως σ' εποχή γρήγορης μεταβολής πολιτισμού, να μην έννοούμε και να μη χρησιμοποιούμε τα νέα τεχνικά μέσα, ώστε να μπορούμε καλύτερα να ίκανοποιούμε τους σκοπούς της ζωής μας. Είναι μια πολύ παλιά παρατήρηση ότι είναι δυνατόν Propter vitam vivendi perdere causas (2). Είναι επίσης κοινός τόπος ότι η απορρόφηση του ανθρώπου στο μηχανισμό του πολιτισμού είναι ικανή να έκτρέψη το νου του από επιδιώξεις πνευματικές. Αυτές οι παρατηρήσεις δείχνουν την ά να ά γ κ η της αρμονίας μεταξύ πολιτισμού και πνευματικής καλλιέργειας. Σημαίνουν όμως επίσης ότι οι δύο κατηγορίες είναι πραγματικά στενά βράζι δεμένες και αυτή τη μεταξύ τους ύφιστάρμενη σχέση θα εξετάσουμε έδω.

«Ας λάβουμε υπ' όψη ότι τα φαινόμενα που πραγματευόμαστε, οι αντικειμενικές έκδηλώσεις του πολιτισμού και της πνευματικής καλλιέργειας, διαιροούνται σε δύο κυρίως ομάδες. Η μια αποτελείται από έννοματα ή όλικα αντικείμενα, όπως μια μηχανή από τη μια μεριά και ένα έργο τέχνης από την άλλη. Η δεύτερη ομάδα αποτελείται από κοινωνικές οργανώσεις ή θεσμούς, όπως ένα σύστημα κυβέρνησης από την μια μεριά και μια δημόσια πανήγυρη από την άλλη. Θα παρατηρηθη ότι αυτά τα φαινόμενα σπάνια μπαίνουν άπακλειστικά στη μια ή την άλλη από τις δύο κατηγορίες. Αντικείμενα που ανήκουν περισσότερο προς την πλευρά του πολιτισμού μπορεί μ' έλλον τούτο νάχουν μια έποψη πνευματικής καλλιέργειας. Αντικείμενα που κατατάσσουμε στην πνευματική καλλιέργεια άπαιτούν έν τούτοις ένα μέσο ή όχημα για μεταβίβαση. Έδω βρισκόμαστε στην άρχη της άμοιβαίας σχέσης. Μπορεί να έκτεθη με λίγα χρόνια ως έξης: ΤΑ ΦΑΙΝΟΜΕΝΑ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ ΔΕΙΧΝΟΥΝ ΚΑΤΑ ΔΙΑΦΟΡΟΥΣ ΒΑΘΜΟΥΣ ΜΙΑ ΙΔΙΟΤΗΤΑ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗΣ ΚΑΛΛΙΕΡΓΕΙΑΣ, ΕΝΩ ΤΑ ΦΑΙΝΟΜΕΝΑ ΤΗΣ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗΣ ΚΑΛΛΙΕΡΓΕΙΑΣ ΕΧΟΥΝ ΠΑΝΤΟΤΕ ΜΙΑ ΒΑΣΗ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ.

—Οι άνθρωποι σπάνια είναι εύχαριστημένοι με την καθαρά ώφελμιστική πλευρά των εργαλείων που μεταχειρίζονται, θέλουν τη χρησιμότητά ώμορφη. Θέλουν ρυθμό σ' ένα άυτακίνητο, καθώς θέλουν άπόδοση και άναπαιτικότητα. Ο βαθμός που ο πνευματικός χαρακτήρας έπιπρο-

(1) Η έκφραση είναι παρμένη από το έργο του Ogburn: Social Change. Νέα Υόρκη 1923, άν και αυτός μεταχειρίζεται τον όρο «επιβράδυνση της πνευματικής καλλιέργειας» χωρίς τηκ πρόσθετη έννοια που δίνουμε παραπάνου.

(2) Juvenalis, 8, 84.

σθάζεται στην άπλη χρησιμότητα ποικίλει με τη φύση του αντικείμενου και με τις κοινωνικές συνθήκες. Είναι γενικός κανόνας ότι αυτά που οι οικονομολόγοι ονομάζουν «όρθολογικά» είναι πιά άμορφα από τα πρακτόγωνα.

Τό μηχανικό φτιάρι, π.χ., έχει λιγώτερο ρυθμό από τό αυτοκίνητο. "Άλλο ένδιαφέρον σημείο είναι ότι όσο περισσότερο κρατεί ένα άνυκεμένο πολιτισμού, τόσο περισσότερο ύπάρχει πιθανότητα νά πάρη μία άψη πνευματικής καλλιέργειας. "Όταν τά όργανα τής παραγωγής τείνουν νά πέσουν γρήγορα σέ άχρηστία και νά άντικατασταθούν από πιο άποδοτικά ή τούλάχιστον νεώτερου τύπου, είναι πιθανόν νά πάρουν πιο καθαρά ώφελιμιστικές μορφές. "Η πνευματική καλλιέργεια τής κοινότητας δέν έχει καιρό νά άποτυπωθή σ' αυτά. "Άλλά σέ πιο στατικές πρωτόγονες κοινότητες τό εργαλείο είναι περισσότερο από εργαλείο, είναι ό φορέας τής παράδοσης, ένα σύμβολο πνευματικής καλλιέργειας, στό όποίο κατά φυσική συνέπεια ό τεχνίτης ξεχνάει τήν τέχνη του. Σ' αυτές τις συνθήκες οι τεχνικές μέθοδοι τής παραγωγής, καθώς επίσης τά προϊόντα, έχουν μία ιδιότητα τελετουργική, συμβολική, γενικά πνευματική. "Όταν ό άγριος φτιάνη ένα μονόξυλο, ή τεχνική είναι συφασμένη με ένα τυπικό έκφραστικό τών ήθών. Μερικά κατάλοιπα άπ' αυτή τή μίξη τεχνικής και πνευματικής καλλιέργειας σώζονται μεταξύ μας, όπως στην τελετή τής κατάθεσης του θεμέλιου λίθου ή του βαφτίσματος ενός πλοίου.

Ότι εφαρμόζεται στα ένσώματα όργανα του πολιτισμού εφαρμόζεται περισσότερο βέβαια στους θεσμούς και τις οργανώσεις. "Ένα σύνταγμα ή ένας κώδικας νόμων δέν εινε άπλώς ένα μέσο κυβέρνησης. Έκφράζει συγχρόνως και τό πνεύμα ενός λαού και έτσι τείνει νάχη μία πνευματική αξία χωριστά από τή χρησιμότητά του. Τείνει νά γίνεται προσφιλής γι' αυτή τούτη τήν αξία του σάν ένσώκωση τής παράδοσης. Αυτή ή σύμμιξη του πνευματικού με τό ώφελιμιστικό δημιουργεί μία άντίσταση στην άλλαγή. "Ό μηχανικός, κυριευμένος από τήν ιδέα τής άπόδοσης ούδέποτε θαυμάζει τό μηχανήμα του παρελθόντος ή του παρόντος, έφόσον έμποδίζει τήν αναζήτησή του γιά βελτιώσεις, ούτε και άντίστοοφα έμποδίζεται από τήν προσκόλληση τών συνανθρώπων του σέ άρχαία σχέδια. "Άλλά οι άνθρωποι είναι μάλλον διατεθειμένοι νά θαυμάζουν τά κοινωνικά όργανα τής πολιτικής ή οικονομικής τάξης, τό έργο τών προγόνων του νά πάρη φαισσιόφανο από τό χρόνο, σέ τέτοιο σημείο που άρνούνται ν' άσκήσουν σ' αυτά τις δικές τους δημιουργικές δυνάμεις, ή νά έξετάσουν άντικειμενικά τά πλεονεκτήματά ή μειονεκτήματα τών άλλαγών που προτείνονται.

Είς τήν οικονομίαν τής πραγματικότητας ή συναλλακτική ταχύτης του χρήματος μπορεί νά μην αύξάνει έξ ίσου με τήν αύξησην του αριθμού τών ένδιαμέσων συναλλαγών και ούτως ποσότητες χρήματος καθυστερούν είς τά ταμεία τών άνεθαρτήτων έπιχειρήσεων.

"Η ζήτησις του χρήματος αύξάνει και ή εισοδηματική ταχύτης έλαττούται. "Η προσφορά του χρήματος πρέπει νά αύξηθῆ δια τήν διατήρησιν σταθερού επιπέδου τιμών ύπηρεσιών ή αγαθών.

“Ας εξετάσουμε τώρα το δεύτερο μέρος της πρώτης μας αρχής για την άμοιβαία σχέση. “Όλα τα φαινόμενα που κατατάσσουμε ως έκδηλώσεις πνευματικής καλλιέργειας στηρίζονται σε κάποιο τεχνικό μέσο και μία τεχνική μέθοδο. Η έκδήλωση περιορίζεται και τροποποιείται από τεχνικές απαιτήσεις, είτε το μέσο είναι γλώσσα ή χρώμα ή πέτρα ή χειρονομία ή άλλο έξωτερικό σημείο. Γι’ αυτό, π.χ., είναι δυσκολώτερο να μεταφράσης σε ξένη γλώσσα ένα ποίημα από μια πραγματεία περι μηχανικής. Πραγματικά είναι αδύνατο να ξαναφτιάξης το ποίημα, να δώσης σε άλλο μέσο ολόκληρη τη σημασία της πρωτότυπης ανάμιξης ήχων και ρυθμών γεμάτων νόημα. Κάθε καλλιτέχνης βρίσκεται σε συνεχή άγωνα για να γίνει κύριος του οργάνου του. “Όταν προσπαθομε να κάμουμε γνωστό σε άλλους κάποιο διδαγμά της πείρας που έχουμε ή κάποιας σκηνης που αντίληφθήκαμε, εμποδιζόμαστε πάντοτε από τις δυσκολίες της έκφρασης. Ακόμα και στο πιο συνηθισμένο απ’ όλα τα μέσα, στη γλώσσα μας Μπορεί να εκφράζουμε τη σκέψη μας ότι λέμε αλλά είναι πολύ δυσκολώτερο να ποθμε κάθε τι που έχουμε στο νοο μας. Στο δικαστήριο ορκιζόμαστε να ποθμε την αλήθεια αλλά κανένας με την καλύτερη θέληση στον κόσμο δε μπορεί να τό κάμη, δε μπορεί να παρουσιάση σε άλλους μία ολόκληρη κατάσταση ακριβώς όπως την αντίληφθηκε. “Όσο μεγαλύτερος είναι ο καλλιτεχνης τόσο πετυχαίνει να κάμη το μέσο να εκφράση τις σκέψεις του ή τους σκοπούς του. Αυτό το πρόβλημα του τεχνικού μέσου εφαρμόζεται όχι μόνον στις καλές τέχνες αλλά επίσης και στην τέχνη του ζήν, στην επιδίωξη των καθημερινών Ικανοποιήσεων, που είναι οι έκδηλώσεις της πνευματικής καλλιέργειας των περισσότερων ανθρώπων. Αυτές επίσης τις επιδιώκει κανείς και τις πετυχαίνει υπό τους δρους και τους περιορισμούς που βάζει ο πολιτισμός μέσα στον οποίο ζομε.

“Εν παρόδω μπορεί κανείς ν’ αναφέρη ότι πολλά από τα κατασκευάσματα του πολιτισμού έχουν μικρότερη σημασία ως άμεσα οχήματα της πνευματικής μας καλλιέργειας π.χ. τα καλοδουλεμένα μηχανήματα μας παραγωγής. Αυτά τα μηχανήματα είναι καλλιέργεια, σαν ένα μέσο να εκμεταλλευόμαστε τη φύση και να ελευθερώνουμε έτσι ενέργειες που σαν άλλως θα καταναλισκόντοσαν στις ανάγκες απλώς του ζήν. “Ο βαθμός και ο τρόπος κατά τους οποίους αυτές οι ελευθερωμένες ενέργειες χρησιμοποιούνται μπορεί να είναι κριτήριο της πνευματικής μας καλλιέργειας. “Ο πολύπλοκος μηχανισμός δεν ανυψώνει κατ’ ανάγκη τον τύπο της ή την ποιότητά της. “Υπό μερικές προϋποθέσεις μπορεί μάλιστα ν’ αποδειχτή και εμπόδιο. “Η συγκέντρωση των ενεργειών στην επέκταση του πολιτισμού, όταν οι συνθήκες είναι ευνοϊκές σ’ αυτό, μπορεί να είναι βλαβερή για την πνευματική καλλιέργεια, και αυτή η κατηγορία έγινε πολλές φορές κατά περιόδων μεγάλης μηχανικής προόδου σαν κι’ αυτή που γνώρισαν οι “Ηνωμένες Πολιτείες μαζί με μία γρήγορη αύξηση του πληθυσμού. “Η ποσοτική αύξηση του πολιτισμού μπορεί να εμποδισή την ποιοτική αύξηση της πνευματικής καλλιέργειας. Μπορεί να Ισχυριστή κανείς από το άλλο μέρος ότι μερικοί

λαοί έχουν μεγαλύτερη ιδιοφυΐα για τη δημιουργία πολιτισμοῦ παρά για τὴν ἐπίτευξη πνευματικῆς καλλιέργειας, σύγκριση πού ὑποστηρίζεται κάπως ἀπὸ τὰ παραδείγματα τῆς Ἑλλάδας καὶ τῆς Ρώμης καὶ πού γι' αὐτοὺς τοὺς λαοὺς ἔγινε πραγματικά δεκτὸ καὶ διακηρύχθηκε ἀπὸ τὸ μεγαλύτερο Ρωμαῖο ποιητὴ (5)

Κάτου ἀπὸ τὴν πρώτη ἀρχὴ μας ἐξετάσαμε τὶς εἰδικές πραγματοποιήσεις τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῆς πνευματικῆς καλλιέργειας. Εἶδαμε ὅτι αὐτὰ τὰ φαινόμενα δὲν πεφτουν μαναδικὰ ἢ ἀπλᾶ στὴ μιά ἢ στὴ ἄλλη κατηγορία, ἀλλὰ ἐνσωματώνουν ἀπόψεις καὶ τῶν δύο. Μποροῦμε. ἐν τούτοις ἀρκετὰ καλὰ νὰ διακρίνωμε τὶς δύο κύριες τάξεις μέσα στὸ κοινωνικὸ περιβάλλον. Μποροῦμε πάντοτε νὰ κάνουμε τὴ διάκριση ἀνάμεσα στοὺς τύπους ὅπου ἡ τέχνη, τὸ γοῦστο, ἡ φιλοσοφία ἢ ἀφοσίωση, πιστότητα καὶ οἱ χαρὲς μῆς κοινότητος ἐκδηλώνονται ἀπὸ τὰ σχέδια καὶ τὰ ὄργανα πού ὑπερετοῦν τοὺς σκοποὺς τῆς. Μποροῦμε συνεπῶς νὰ ἐξετάσουμε τὴ σχέση κάθε κατηγορίας ὡς σύνολο μὲ τὶς συνθήκες καὶ τὰ συμφέροντα πού τὴν ἀκολουθοῦν, πρὸς τὴν ἄλλη. Αὐτὴ εἶναι δυσκολώτερη καὶ συμαντικώτερη ἐργασία καὶ μᾶς ὀδηγεῖ στὸ μεγάλο πρόβλημα τῆς αἰτιότητος τῆς κοινωνικῆς ἀλλαγῆς. Θὰ ξαναγυρίσουμε σ' αὐτὸ σ' ἐπόμενο κεφάλαιο αὐτοῦ τοῦ βιβλίου ἀλλὰ στὸ μεταξύ μποροῦμε νὰ ἐκθέσουμε σὲ γενικὸς ὅρους τὴ δεύτερη ἀρχὴ μας τῆς ἀμοιβαίας σχέσης ὡς ἑξῆς: *Ὁ πολιτισμὸς καὶ ἡ πνευματικὴ καλλιέργεια ἐπιδροῦν τὸ ἕνα σὲ ἄλλο σὲ τρόπο πού μεταβολὲς πού ἐμφανίζονται στὴ μιά κατηγορία ἐπενεργοῦν ὥστε νὰ φέρουν μεταβολὲς στὴν ἄλλη.* Θὰ ἴδοῦμε σὲ ἐπόμενο κεφάλαιο ὅτι διάφορες θεωρίες κοινωνικῆς ἀλλαγῆς ἀποδίδουν προέχουσα θέση στὴ μιά κατηγορία ἢ τὴν ἄλλη ἢ σὲ κάποιο σύνολο συνθηκῶν τῆς μῆς ἢ τῆς ἄλλης κατηγορίας. Ὅπως δὴποτε καὶ ἂν ἔχη τὸ πράγμα δὲ μπορεῖ νὰ ὑπάρξη ἀμφιβολία ὅτι τὰ προϊόντα οἱ ἐνέργειες καὶ τὰ συμφέροντα πού συνδέονται μὲ τὸν πολιτισμὸ ἐπιδροῦν καὶ τροποποιοῦν τὴ συμβαδίζουσα πνευματικὴ καλλιέργεια καὶ ὅτι ἡ ἀντίστροφη σχέση ἐπίσης ἰσχύει.

Ὁ πολιτισμὸς κάνει κάτι παραπάνου ἀπὸ τὸ νὰ προσφέρῃ μέσα τῆς διάδοσης καὶ διεξόδους γιὰ τὴν πνευματικὴ καλλιέργεια. Ἡ σχέση μεταξύ τοῦ νοῦ καὶ τοῦ περιβάλλοντος δὲ μπορεῖ νὰ προσδιοστῆ κατ' αὐτὸν τὸν ἐξωτερικὸ τρόπο. Τὰ ὄργανα πού μεταχειρίζομαστε εἶναι τὰ δημιουργήματα τῶν ἐπιθυμιῶν μας ἀλλὰ καὶ αὐτὰ μὲ τὴ σειρά προκαλοῦν ἀλλάζουν καὶ βγάζουν ἀπὸ τὸ δρόμο τοὺς τὶς ἐπιθυμίες μας. Μηχανήματα πού ἔχουν σχεδιαστῆ ἀπλῶς ὡς χρήσιμα πράγματα ἐπηρεάζουν τὴ ζωὴ μας, τὴ σκέψη μας, τοὺς σκοποὺς καὶ τὶς ἐλπίδες καὶ τοὺς φόβους μας, κατὰ τρόπους πού ξεπερνοῦν τελείως τὴν πρόγνωση μας Ὁ πολιτισμὸς καθὼς ἦταν φυσικὸ μᾶς ἐκδικεῖται. Σὰν ἕνας Φραγκνοστάιν δὲ μπορεῖ τελείως νὰ κυ-

(5) Excudent alibi spirantia Mollibus Aera credo equidem. Vinos Ducent de marmore vultus Orabunt causas melius caelique meatus Describent radio et surgentia sidera dicent, tu rogare imperio populos, romane, memento.

Virgilius, AEN. VI, 847-851

βερνηθῆ ἀπό τοὺς δημιουργοὺς του. Ἡ ἐποχὴ τῆς μηχανῆς ἔχει προκαλέσει νέες συνήθειες καὶ χαρὲς νέες φιλοσοφίες καὶ ἠθικὲς καθῶς ἐπίσης νέες μεθόδους παραγωγῆς καὶ κινήσεως. Τὸ τηλεσκόπιο μᾶς κάνει ν' ἀναθεωρήσουμε τίς ἰδέες μας γιὰ τὸ σύμπαν, τὸ μικροσκοπιο τίς ἰδέες μας γιὰ τὴ φύση τῆς ζωῆς καὶ ἔτσι πῶς λεπτὰ ἐπιρραζοῦν τίς θρησκείες μας καὶ τὴ συμπεριφορὰ μας. Ἡ δύναμις τῆς μηχανῆς ἐκτελῶντας ἀναπότρεπα ἀμετάβλητους, ἔστω καὶ νεοανακαλυφθέντες νόμους, ἐνσταλάζει νέες ἀντιλήψεις γιὰ τὴ φύση τῆς ἐξουσίας. Ἐάν στὴν ἀρχαία Αἴγυπτο ἢ τὴν Ἰουδαία τὰ θαύματα τῆς ἠλεκτρικῆς ἐνέργειας εἶχαν ἀποκαλυφθῆ οἱ λαοὶ αὐτῶν τῶν χωρῶν θὰ εἶχαν ἄλλη ἀποκάλυψη τοῦ Θεοῦ, πρᾶγμα πού θὰ μπορούσε νὰ εἶχε ἐπιδράσει στὴν πορεία τῆς ἱστορίας. Στὶς ἐποχὲς βραδύτερης ἀλλαγῆς ἢ ἐπίδραση τοῦ πολιτισμοῦ στὴν πνευματικὴ καλλιέργεια ἦταν λιγότερο φανερὴ, ἀλλὰ στὴν ἐποχὴ μας, μὲ τὴ γρήγορη τεχνικὴ ἀνάπτυξή του, τὸ πρᾶγμα ἔγινε κοινὸς τόπος, ἂν καί, ὅπως θὰ ἴδοῦμε ἄργότερα, ἡ πραγματικὴ φύση καὶ τὰ ὄρια αὐτῆς τῆς ἐπίδρασης εἶναι ἐξαιρετικὰ δύσκολο νὰ διαγνωστοῦν.

Ἡ ἐποχὴ μας εἶδε τὴν πρόσκρουση ἐνὸς νέου πολιτισμοῦ ἀπάνου σὲ μιὰ παλιὰ πνευματικὴ καλλιέργεια. Εἶδε τυχαίᾳ τὴν ἀντίδραση στοιχείων τῆς παράδοσης μέσα σ' αὐτὴ τὴν πνευματικὴ καλλιέργεια πρὸς τίς τεχνικὲς μεθόδους τῆς νέας τάξης, πού φαινόταν ὅτι τὰ ὑπονόμει, διαταράζοντας παλιὰς πίστεις καὶ συνήθειες. Ἀκόμη καὶ οἱ ἀντικειμενικὲς ἀνακαλύψεις τῆς ἐπιστῆμης στὸ πεδίο τῆς ἀστρονομίας, τῆς γεωλογίας, ἢ τῆς ὀργανικῆς ἐξέλιξης, βρῆκαν ἀντίσταση στοὺς μύστες παλαιῶν πστεων. Ἀκόμη πῶς ξεκαθαρισμένη ἦταν ἡ ἀντίσταση στοὺς περιορισμοὺς πού ἡ ἐποχὴ ἀνάπτυξε, ὅπως ἡ χρῆση τῶν ἀντισυλληπτικῶν ἢ τῶν προφυλακτικῶν μέτρων γιὰ τὰ ἀφροδίσια νοσήματα. Ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος, ἡ ἐποχὴ μας κόλλησε σὲ ξεθωριασμένα συστήματα στὴν οἰκονομικὴ καὶ πολιτικὴ τάξη, ἂν καὶ φανερά εἶναι ἀνεφάρμοστα καὶ παράλογα σχετικὰ μὲ τίς τεχνικὲς συνθήκες τοῦ νέου πολιτισμοῦ. Αὐτὴ ἡ κατηγορία ἐφαρμόζεται πῶς καθάρᾳ στὸ θεσμὸ τοῦ πολέμου. Ἐν τούτοις παρὰ τὴν ἀντίσταση αὐτὴ οἱ νέες τεχνικὲς μέθοδοι ἐπενέργησαν ἀποτελεσματικὰ στὶς πεποιθήσεις ὄχι λιγότερο ἀπὸ ὅ,τι στὸ τρόπο τῆς ζωῆς μας. Στὴν Ἀνατολή, μὲ τὴν πολὺ παλαιότερη πνευματικὴ καλλιέργεια, ὄχι λιγότερο ἀπὸ ὅ,τι στὴ Δύση μπορούμε νὰ διακρίνουμε τὴν ἐπίδρασή τους. Στὴν Ἰαπωνία, π. χ., βλέπομε τὸ βιομηχανισμό νὰ φέρνει σὲ ἀχρηστία μερικοὺς τρόπους τῆς πατροπαράδοτης ζωῆς καὶ ν' ἀλλάζει ἔτσι τίς θέσεις τῆς πνευματικῆς καλλιέργειας. Στὴν Κίνα ὁ δάνειος πολιτισμὸς κατάστρεψε τέτοιες μορφὲς πνευματικῆς καλλιέργειας ὅπως τὸ παλιὸ κλασικὸ σύστημα ἐξετάσεων καὶ ὑπονομεύει, σίγουρα ἀλλὰ πῶς ἄργα παρ' ὅτι στὴ Δύση, τοὺς παλιούς θεσμοὺς τῆς οἰκογενειακῆς ζωῆς. (6) Μὲ τέτοιους θρίσμβους στὸ ἐνεργητικὸ του μπορούμε εὐκόλα νὰ κατάλάβουμε τὴ μόδα ἐκείνων τῶν θεωριῶν πού ἀποδίδουν κάθε σημαντικὴ κοινωνικὴ ἀλλαγὴ στὶς δυνάμεις τοῦ πολιτισμοῦ.

Ἐχοντας ὑπ' ὄψη τὴν ἐπικράτηση αὐτῶν τῶν νετερμινιστικῶν

(6) Βλ. π. χ. Paul Monroe, China, Anation in Evolution News UORR. 1928

θεωριῶν ἔχει σπουδαιότητα νὰ ἐπιμείνουμε σὴν ἄλλη πλευρὰ τῆς γενικῆς ἀρχῆς μας. Μὲ τὸν πολιτισμὸ μας ζητοῦμε νὰ ἐλευθερωθοῦμε ἀπὸ τὴν ἐπιβολὴ τοῦ γύρω μας κόσμου νὰ φτάσουμε ἓνα μεγαλύτερο βαθμὸ ἐλευθερίας ὥστε νὰ ἐκφράσουμε καὶ ὀλοκληρώσουμε τοὺς ἑαυτοὺς μας. Τὸ προχώρημα τοῦ πολιτισμοῦ ἐξασφαλίζει μιὰ προϋπόθεση πού χρειάζεται γιὰ ν' ἀναπτύξη μιὰ κοινωνικὴ ὁμάδα τὴν πνευματικὴ τῆς καλλιέργεια γιατί κάνει δυνατὴ τὴν πληρέστερη ἱκανοποίηση ἐκείνων τῶν πόθων πού σὰν ἄλλῶς συμπιέζονται ἀπὸ τίς καθαρὲς ἀνάγκες τοῦ πρωτόγονου μόχθου. Ὅσο μεγαλύτερος εἶναι ὁ πολιτισμὸς τόσο πολυαριθμότεροι εἶναι οἱ δρόμοι ἐκλογῆς πού ἀνοίγονται στὴν ἀνθρώπινη προσπάθεια. Οἱ ποικιλίες τῶν ἐκδηλώσεων τῆς πνευματικῆς καλλιέργειας μέσα στὸν προχωρημένο πολιτισμὸ εἶναι πραγματικὰ μιὰ ἀντίκρουση τῶν ἄκρων θεωριῶν τοῦ οικονομικοῦ καὶ τεχνολογικοῦ νετερμινισμοῦ. Ὁ μηχανισμὸς τοῦ πολιτισμοῦ εἶναι μέχρις ἓνα σημεῖο ἀδιάφορος στὴ χρῆση πού τοῦ κάνουμε. Οἱ δυνάμεις πού δεσμεύουμε γιὰ παραγωγικοὺς σκοποὺς εἶναι ἕτοιμες νὰ παραγάγουν ὅτι δὴποτε θέλουμε. Ἡ βιομηχανικὴ ἐγκατάσταση μπορεῖ νὰ παραγάγῃ πράγματα χρήσιμα ἢ πολυτελείας, ἀνέσεις τῆς ζωῆς ἢ πολεμοφόδια. Αὐτὰ ἢ ἀξάνομενη ἀδιαφορία τῶν μέσων τῆς παραγωγῆς ἐκφράζει τὸ βαθμὸ πού ἡ πνευματικὴ μας καλλιέργεια εἶναι ἢ ἴδια ἕνας παράγοντας προσδιορισμοῦ. Τὰ μέσα τοῦ πολιτισμοῦ μποροῦν νὰ παρασταθοῦν σὰν ἓνα πλοῖο πού μπορεῖ ν' ἀνοίξῃ πανιὰ γιὰ διάφορα λιμάνια. Τὸ λιμάνι πρὸς τὸ ὁποῖο πλέουμε εἶναι ἢ ἐκλογὴ τῆς πνευματικῆς καλλιέργειας. Χωρὶς τὸ πλοῖο δὲ μποροῦμε νὰ πλεύσουμε καθόλου· κατὰ τὸν τύπο τοῦ πλοίου πλέουμε γρήγορα ἢ ἀργά, κάνουμε μεγαλύτερα ἢ μικρότερα ταξίδια· ἡ ζωὴ μας ἐπίσης προσαρμόζεται στὶς συνθῆκες τοῦ πλοίου καὶ οἱ ἐντυπώσεις μας ποικίλουν ἀνάλογα. Ἀλλὰ ἡ διεύθυνση πού ταξιδεύουμε δὲν προκαθορίζεται ἀπὸ τὸ σχέδιο τοῦ πλοίου. Ὅσο πῶς κατάλληλο εἶναι τόσο περισσότερα λιμάνια βρίσκονται μέσα στὴν ἀκτίνα τῆς ἐκλογῆς μας.